

Magdalena Ślawska

Uniwersytet Wrocławski

ORCID 0000-0002-9158-6988

O literackich losach opowieści o bitwie na Kosowym Polu i próbie przybliżenia jej polskim czytelnikom dziecięcym

Wprowadzenie

Bitwa na Kosowym Polu na stałe zakorzeniła się w serbskiej pamięci zbiorowej, stając się elementem konstytutywnym tożsamości oraz kultury, w tym literatury. „Czasoprze-strzeń kosowskiego mitu ma dużą moc kreacyjną i przejawia się po dzień dzisiejszy wielością i intensywnością mitologizacji w poezji, prozie i dramacie”¹ – podkreśla Bogusław Zieliński. Pamięć o tym wydarzeniu przywoływana jest również przez autorów tekstów dla dzieci, a od lat 90. XX w. zaobserwować można wzmożone nim zainteresowanie².

¹ B. Zieliński, *Kosowo w serbskiej kulturze i tradycji (na szerszym tle problemu kosowskiego w świecie współczesnym)*, [w:] *Język, literatura i kultura Słowian dawniej i dziś – III. Litteraria*, red. B. Zieliński, Poznań 2001, s. 32. Szerzej na temat mitu kosowskiego w najnowszej literaturze serbskiej zob. również: M. Chaszczewicz-Rydel, *Serbskie średniowiecze a współczesna literatura serbska. Modele prozy historycznej*, [w:] *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura. Monografia ze studiów slawistycznych III*, red. A. Kołodziej, współpr. T. Piasecki, Červený Kostelec 2017, s. 335–349.

² Zdaniem Natašy Poloviny zainteresowanie to należy łączyć ze zmianą dyskursu politycznego i systemu wartości: „Kiedy upadek reżimu komunistycznego stał się faktem, narody jugosłowiańskie stanęły przed »zadaniem« jak najszybszego zrekonstruowania swoich tożsamość. Ideę braterstwa i jedności [...] z czasem zastąpiła idea powrotu do tożsamości narodowej, narodowej kultury i duchowości”; N. Polovina, *Srednjovekovne teme u srpskoj književnosti za decu: zaborav i sećanje kao instrumenti ideologije*, „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2022, t. XXVIII, s. 108. Jednym z najważniejszych utworów, w którym przywołany został panteon serbskich bohaterów narodowych, jest wydany w 1998 roku zbiór opowiadań Svetlany Velmar-Janković pt. *Knjiga za Marka*. W kolejnych latach po tematy i postacie związane z bitwą kosowską i serbskim średniowieczem sięgnęli również Milovan Vitezović, Slobodan Stanišić i Jovana Kulauzov Rebe. Utwory Stanišicia tworzą trzy cykle: *Deca čitaju srpsku istoriju*, *Život srpskih srednjovekovnih vladara* oraz *Istorijska potraga*. Kulauzov Rebe jest natomiast autorką książek ilustrowanych adresowanych do młodszych dzieci łączących się w cykle: *Priče*

Podjęto również próbę, by tematykę kosowską przybliżyć polskim czytelnikom dziecięcym i, co warte podkreślenia, miało to miejsce w czasie, gdy relacje polsko-serbskie nie należały do najłatwiejszych, a bitwa na Kosowym Polu była tematem nieobecnym na gruncie tamtejszej literatury dla dzieci i młodzieży, gdyż władze komunistyczne usiłowały pozbawić legendę kosowską jej magicznej siły i przyćmić ją bohaterską walką partyzantów³. W niniejszym szkicu uwagę pragnę skierować na literackie losy opowieści o tym wydarzeniu oraz na przygotowaną przez Zygmunta Stoberskiego adaptację serbskiego eposu ludowego zatytułowaną *Bitwa na Kosowym Polu*⁴, którą w 1962 roku wydała Nasza Księgarnia jako utwór adresowany do młodych czytelników. Artykuł podzielony został na kilka części. W pierwszej uwagę kieruję na samą bitwę, upamiętniając ją pieśni ludowe oraz znaczenie mitu kosowskiego. W kolejnych zaś oglądowi poddaję polsko-serbskie kontakty literackie po II wojnie światowej i dzieje przekładów tekstów dla dzieci, działalność tłumaczeniową i propagatorską Zygmunta Stoberskiego, a także recepcję serbskich pieśni ludowych. Następnie ukazuję podjęte przez tłumacza i wydawnictwo zabiegi służące dostosowaniu serbskiego eposu do możliwości percepcyjnych młodych odbiorców oraz jak utwór ten prezentuje się na tle polskiej powojennej prozy historycznej dla dzieci.

Bitwa na Kosowym Polu a serbska mitologia narodowa

Bitwa na Kosowym Polu stoczona została w dniu św. Wita (*Vidovdan*), 15 czerwca wedle kalendarza juliańskiego (28 czerwca według gregoriańskiego) 1389 roku, gdy siły serbsko-bośniackie starły się z wojskiem osmańskim⁵. Była jedną z największych bitew ówczesnej Europy. Według szacunków historyków armia osmańska sułtana Murada I liczyła ok. 40 tysięcy żołnierzy, podczas gdy oddziały dowodzone przez despotę Lazara

---

o dinastiji Nemanjića oraz *Srpske vladarke i princeze*. Szerzej na ten temat zob. tamże, s. 107–115. Zob. również N. Половина, *Јунаци српске средњовековне прошлости у романима Слободана Станишића: идентитет и идеологија*, „Детињство” 2018, бр. 1, s. 55–63 (N. Polovina, *Јунаци српске средњовековне прошлости у романима Слободана Станишића: идентитет и идеологија*, „Детинство” 2018, бр. 1, s. 55–63).

³ Szerzej na ten temat zob. M. Reksć, *Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii*, Łódź 2013, s. 357–363.

⁴ *Bitwa na Kosowym Polu*, spolszczył i opracował Z. Stoberski, il. A. Uniechowski, Warszawa 1962. Stoberski własne opracowanie nazywa spolszczeniem (por. strona tytułowa) oraz adaptacją (por. Z. Stoberski, *Posłowie*, [w:] *Bitwa na Kosowym Polu...*, dz. cyt., s. 138). Ze względu na zastosowane przez tłumacza zabiegi mające na celu dostosowanie treści utworu do możliwości percepcyjnych odbiorcy dziecięcego, w dalszych rozważaniach efekt jego pracy określać będę mianem adaptacji. Por. *Adaptacja* [hasło], [w:] Ł. Bogucki, J. Dybiec-Gajer, M. Piotrowska, T. Tomaszewicz, *Słownik polskiej terminologii przekładoznawczej*, Kraków 2019, s. 13.

⁵ W dniu św. Wita miały również miejsce inne ważne dla dziejów Serbii wydarzenia: zamach w Sarajewie na arcyksięcia Franciszka Ferdynanda (1914), uchwalenie konstytucji Królestwa SHS (1921), wykluczenie Komunistycznej Partii Jugosławii z Kominformu (1948), przemowa Slobodana Miloševicia na Kosowie (1989), jak i wydanie go trybunałowi ds. zbrodni wojennych w Hadze (2001) oraz ogłoszenie niepodległości Czarnogóry (2006).

Hrebeltanowicia dysponowały 25–30 tysiącami zbrojnych⁶. W starciu tym obaj dowódcy zginęli. Murad I został zamordowany przez Miloša Obilicia, natomiast księcia Lazara pojmano w trakcie odwrotu oddziałów serbskich, a następnie zgładzono. W związku ze śmiercią obydwu przywódców bitwa ostatecznie nie została rozstrzygnięta. Śmierć księcia Lazara sprawiła, że wydarzenie to utrwaliło się w serbskiej pamięci narodowej jako klęska chrześcijaństwa oraz samego państwa serbskiego i początek pięćsetletniej niewoli tureckiej. Podkreślić jednak należy, że dopiero ofensywa osmańska w 1459 roku doprowadziła do upadku serbskiej państwowości.

Bitwa na Kosowym Polu stała się jednym z głównych tematów południowoślowiańskiej literatury ludowej. Pieśni epickie sławiące kosowskich bohaterów tworzą odrębny cykl⁷. Przekazywane były drogą ustną, stanowiąc nie tylko wspomnienie utraconej wolności, ale i natchnienie do walki z wrogiem. Pierwsze wzmianki historyczne dotyczące pieśni, a zarazem ich pierwsze szczątkowe zapisy pochodzą z XV wieku⁸. Ranga pieśni znacznie wzrosła w wieku XIX, gdy zebrał je, opisał i wydał Vuk Stefanović Karadžić. Utwory z cyklu kosowskiego cechują się głębokim napięciem dramatycznym. Tworzą swoistego rodzaju kronikę wydarzeń. Epika bohatera stała się głównym źródłem mitu, na podstawie którego Serbowie budują swoją tożsamość⁹. Jego centralną postacią jest książę Lazar, który, jak głosi legenda, zawarł z Bogiem przymierze (*kosovski zavet*), na mocy którego zgodził się złożyć w ofierze siebie i lud w zamian za wieczną chwałę narodu. Z przymierza wywodzić się miały zatem nadzwyczajne zdolności oraz rola i miejsce Serbów w dziejach ludzkości. Składnikami mitu kosowskiego są dwa autostereotypy – autostereotyp narodu wybranego, który oczekuje „ostatecznego zwycięstwa przeznaczonego narodowi wybranemu po wielu niewinnie doznanych cierpieniach”¹⁰ oraz autostereotyp narodu wojowników, „gotowego do wszelkich poświęceń, zwłaszcza zaś – do oddania życia za sprawę wolności narodu, obrony jego tożsamości, jego religii, języka i pisma (sic!), integralności jego terytorium, którego granice wyznaczają serbskie

⁶ Por. *Kosowe Pole. 28 czerwca 1389 r.*, „Bitwy Świata” 2007, nr 12, s. 8. Inne źródła podają natomiast, że po każdej ze stron mogło walczyć maksymalnie 10–12 tys. żołnierzy. Por. I. Czamańska, J. Leśny, *Bitwa na Kosowym Polu 1389*, Poznań 2015, s. 93.

⁷ Wśród pieśni historycznych możemy, wzorem Vuka Stefanovicia Karadžicia, wyróżnić dziesięć cykli. Szerzej na temat zob. M. Jakóbiec, *Wstęp*, [w:] *Jugosłowiańska epika ludowa*, wyb. i oprac. M. Jakóbiec, przeł. C. Jastrzębiec-Kozłowski, Wrocław 1948, s. XXXVIII.

⁸ Tamże, s. XVI–XVII.

⁹ Oprócz epiki ludowej mit kosowski był przez wieki tworzony również przez piśmiennictwo cerkiewne, które powstało wkrótce po bitwie, podania i literaturę historiograficzną, hymnografię oraz teksty homiletyczne. Por. B. Zieliński, *Serbską powieść historyczną. Studia nad źródłami, ideami i kierunkami rozwoju*, Poznań 1998, s. 32. Zob. także: tenże, *Kosowo w serbskiej kulturze...*, dz. cyt., s. 15–48; J. Rapacka, *Z dziejów mitu kosowskiego. Od Miloša Obilicia do Gavrila Principa*, [w:] tejsze, *Godzina Herdera. O Serbach, Chorwatach i idei jugosłowiańskiej*, Warszawa 1995, s. 113–124; M. Dąbrowska-Partyka, *Kosowo, Piemont, Jugosławia. O niebezpieczeństwach projektowania historii*, [w:] tejsze, *Literatura pogranicza, pogranicza literatury*, Kraków 2004, s. 147–166; M. Dąbrowska-Partyka, *Południowoślowiańskie awangardy wobec struktury narodowego mitu*, [w:] tejsze, *Literatura pogranicza...*, dz. cyt., s. 167–177; D. Gil, *Prawosławie, historia, naród. Miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*, Kraków 2005.

¹⁰ M. Dąbrowska-Partyka, *Południowoślowiańskie awangardy...*, dz. cyt., s. 169.

groby”¹¹. W efekcie wchłonięcia wspomnienia bitwy przez mitologię narodową przez okres niewoli tureckiej podsycany był duch patriotyzmu oraz kultywowana pamięć o bohaterskich przodkach. Mit kosowski był i jest wykorzystywany także, zgodnie z potrzebami chwili, do celów politycznych¹².

Potęę tego narzędzia doskonale pojęli „architekci umysłów”. [...] Oni dobrze wiedzieli, że intelektualne programy polityczne docierają wyłącznie do nielicznych, a do poruszenia tłumu użyć trzeba prostych symboli i metafor, budząc przy tym skrajne emocje¹³ – podkreśla Magdalena Reksć. – Mit kosowski to modelowy przykład służącego praktycznym celom polityków mitu narodowego, założycielskiego, kształtującego wyobrażenia zbiorowe na podstawie odseparowanych od rzeczywistości projekcji nacechowanych potężnym ładunkiem emocjonalnym. [...] Zaryzykować można tezę, że mało który mit zajmuje równie ważne, tak poczesne miejsce w świadomości zbiorowej społeczności. Nie chodzi tutaj raczej o wyjątkowość kosowskiej legendy, przyczyny owego stanu rzeczy winno się doszukiwać w perfekcyjnym wykreowaniu przekazu, wyposażającym go w szereg mechanizmów czyniących zeń atrakcyjny sposób postrzegania rzeczywistości¹⁴.

Kwestia bitwy jest także stale obecna poza sceną polityczną. Odnaleźć ją można w wielu tekstach kultury, która stała się jednym z narzędzi, „za pomocą którego stymuluje się i jednocześnie legitymizuje zajęcie i strzeżenie narodowego terytorium”¹⁵.

Polsko-serbskie kontakty literackie w Polsce Ludowej

Lata 1945–1989 to zamknięty już rozdział w dziejach Polski, w którym kultura podlegała znacznym ograniczeniom politycznym i ideologicznym. Politykę uznać należy również za najważniejszy czynnik kształtujący ówczesne polsko-serbskie czy szerzej: polsko-jugosłowiańskie kontakty literackie, o czym Leszek Małczak pisze: „Związki kulturalne z zagranicą były w tym czasie częścią polityki zagranicznej państwa, które sprawowało całkowity patronat nad tą sferą. To jego instytucje zajmowały się ich programowaniem, realizacją i finansowaniem”¹⁶. Badacz podkreśla jednocześnie, że od zakończenia II wojny światowej aż do roku 1989 kontakty pomiędzy Polską i Jugosławią nie miały charakteru autonomicznego:

¹¹ Tamże.

¹² Szerzej na ten temat zob. M. Reksć, *Mity narodowe i ich rola...*, dz. cyt., s. 295–380. Zob. też: J. Базић, *Улога косовског мита у обликовању националног идентитета*, „Српска политичка мисао” 2012, br. 4, s. 253–271 (J. Bazić, *Uloga kosovskog mita u oblikovanju nacionalnog identiteta*, „Srpska politička misao” 2012, br. 4, s. 253–271); Z. Sielska, *Bitwa na Kosowym Polu jako mit kształtujący tożsamość serbską*, [w:] *Poetyki czasu, miejsca i pamięci*, red. W. Olkusz, B. Szymczak-Maciejczyk, Wrocław 2020, s. 191–207.

¹³ M. Reksć, *Mity narodowe i ich rola...*, dz. cyt., s. 298–299.

¹⁴ Tamże, s. 295, 299.

¹⁵ Por. I. Čolović, *Balkany – terror kultury. Wybór esejów*, przeł. M. Petryńska, Wołowiec 2014, s. 7.

¹⁶ L. Małczak, *Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce w latach 1944–1989*, Katowice 2013, s. 9.

Właściwie nie było pomiędzy obu krajami żadnych problemów spornych, a zdarzające się zakłócenia w bilateralnych kontaktach zależały bezpośrednio do relacji jugosłowiańsko-radzieckich. Polska należała do bloku krajów socjalistycznych, uzależnionych od ZSRR. Każdy konflikt pomiędzy Moskwą a Belgradem miał swe reperkusje w krajach Układu Warszawskiego. Najważniejsze były stosunki polityczne, od których z kolei zależały kontakty gospodarcze i kulturalne¹⁷.

W dziejach polsko-jugosłowiańskich kontaktów kulturalnych w okresie PRL Małczak wyróżnił pięć faz, których granice wyznaczają fakty polityczne¹⁸. Wzajemne uznanie państwowości przez obydwaj kraje miało miejsce w 1945 roku i wtedy też utworzone zostały przedstawicielstwa dyplomatyczne. Rok później podpisana została Konwencja o współpracy między Rzeczpospolitą Polską i Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii, która przewidywała współpracę w zakresie nauki, literatury i sztuki. Do wybuchu w 1948 roku konfliktu pomiędzy Jugosławią a ZSRR, który zaowocował usunięciem tej pierwszej z Kominformu (28.06.1948) i zerwaniem kontaktów z nią przez pozostałe państwa socjalistyczne¹⁹, w naszym kraju ukazał się tylko jeden przekład utworu adresowanego do najmłodszych czytelników – książka Mata Lovraka *Dzieci Wielkiej Wsi*²⁰. Choć Jugosławii zależało na utrzymaniu stosunków z Polską²¹, współpraca praktycznie zamarła. Jedynie kontakty na gruncie literackim były kontynuowane, choć w bardzo niskim stopniu. W 1949 roku ukazało się drugie wydanie *Dzieci Wielkiej Wsi*, a w 1952 przełożona z języka rosyjskiego powieść *Bunt chłopów*²² Chorwata Augusta Šenoai. Wstrzymane zostały natomiast publikacje przygotowanych wcześniej przekładów utworów Iva Andrića i Oskara Davića²³. Warto także podkreślić, że artykuły publikowane na łamach polskiej prasy przedstawiały nową sytuację polityczną Jugosławii jako destrukcyjną dla tamtejszej literatury i kultury²⁴. Relacje zaczęły ulegać stopniowej poprawie dopiero po śmierci Stalina. „Pierwszą zmianę w sposobie pisania o Jugosławii, zmianę, która wyprzedziła wznowienie oficjalnych kontaktów, widać w marcowym numerze [„Życia Słowiańskiego” – M.Ś.] z 1953 roku, nieprzypadkowo

¹⁷ Tamże, s. 81.

¹⁸ Pierwsza faza obejmuje lata 1944–1948, druga: 1949–1955, trzecia, przypadająca na okres normalizacji stosunków, okres od 1956 do 1962 roku, czwarta faza objęła lata 1963–1973, a piąta – 1974–1989. Por. tamże, s. 93–533.

¹⁹ Szerzej na ten temat zob. M.P. Deszczyński, *Wykluczenie Komunistycznej Partii Jugosławii z Biura Informacyjnego Patrii Komunistycznych i Robotniczych*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1993, nr XXVIII, s. 109–133.

²⁰ M. Lovrak, *Dzieci wielkiej wsi*, przeł. S. Papierkowski, Warszawa 1948.

²¹ Świadczy o tym m.in. raport z 1 listopada 1948 roku opracowany przez Wydział Propagandy Ambasady FLRJ w Warszawie, na który powołuje się Ivan Hofman. Zob. И. Хофман, *Југословени на студијума у Пољској и Резолуција Информбиороа 1948.*, „Архив” 2004, бр. 1, s. 119–128 (I. Hofman, *Jugosloveni na studijama u Poljskoj i Rezolucija Informbiroa 1948.*, „Arhiv” 2004, br. 1, s. 119–128).

²² A. Šenoa, *Bunt chłopów*, przeł. S. Artowski, Warszawa 1952.

²³ Por. B. Ćirlić, *Literatura jugosłowiańska w Polsce Ludowej. Przegląd informacyjno-bibliograficzny*, „Księgarz” 1965, nr 4, s. 4.

²⁴ Szerzej na ten temat zob. L. Małczak, *Croatica...*, dz. cyt., s. 170.

w miesiącu, w którym zmarł Józef Stalin”²⁵. W połowie lat 50. XX rozpoczął się proces normalizacji stosunków pomiędzy Jugosławią i pozostałymi krajami socjalistycznymi, ale stosunki te – jak podkreśla Małczak:

[...] nigdy nie były już takie, jak w pierwszym okresie. Cechowała je wzajemna nieufność, a rezolucja Kominformu pozostała do końca niezaleconą raną. Jugosłavia konsekwentnie realizowała politykę zagraniczną kraju niezaangażowanego. W kolejnych latach powtarzały się kryzysy, które w mniejszym lub większym stopniu negatywnie odbijały się na współpracy kulturalnej²⁶.

W 1956 roku podpisana została *Umowa o współpracy kulturalnej*. Opracowywane były również szczegółowe plany współpracy na poszczególne lata. Zaczęto także publikować utwory dla dzieci jugosłowiańskich twórców. W 1957 roku nakładem Państwowego Wydawnictwa Literatury Dziecięcej Nasza Księgarnia ukazały się powieści *Przestałem być dzieckiem*²⁷ Arsena Diklicia oraz *Przydrożny pył*²⁸ Vjekoslava Kaleba. Rok później wydawca ten opublikował tłumaczenie utworu *Hajduk Stanko*²⁹ Janka Veselinovicia. W 1959 roku Nasza Księgarnia wystosowała do Ambasady Jugosławii w Polsce prośbę o zarekomendowanie pozycji z zakresu literatury dziecięcej i młodzieżowej³⁰, które warto przełożyć na język polski. Należy też podkreślić, że w okresie PRL oficyna ta była liderem w zakresie publikacji utworów dla najmłodszych jugosłowiańskich pisarzy: do roku 1989 jej nakładem ukazało się siedemnaście tłumaczeń z języka serbsko-chorwackiego.

Działalność translatorska i popularyzatorska Zygmunta Stoberskiego

W 1962 roku Nasza Księgarnia opublikowała *Bitwę na Kosowym Polu* – serbski epos, który spolszczył i opracował Zygmunt Stoberski, wybitny tłumacz literatury serbskiej, chorwackiej, litewskiej i rosyjskiej. Wydanie to wzbogacają przygotowane przez Antoniego Uniechowskiego rysunki tuszem w kolorze czarnym i zielonym oraz całostronicowe ilustracje lawowane akwarelą, gwaszem lub temperą. Warto dodać, że prace tego artysty ozdobiły graficznie sto osiemdziesiąt książek, głównie utwory klasyków polskich i obcych (Voltaire, Dumas, Hugo, Krasicki, Mickiewicz, Słowacki, Sienkiewicz, Żeromski, Prus, Tuwim, Puszkina, Zola, Mann, Burnett³¹)³². Na podkreślenie zasługuje

²⁵ Tamże, s. 171.

²⁶ Tamże, s. 187.

²⁷ A. Diklić, *Przestałem być dzieckiem*, przeł. H. Kalita, Warszawa 1957.

²⁸ V. Kaleb, *Przydrożny pył*, przeł. Z. Stoberski, il. H. Chrostowska, Warszawa 1957.

²⁹ J. Veselinović, *Hajduk Stanko*, przeł. Z. Stoberski, il. M. Bylina, Warszawa 1958.

³⁰ Por. L. Małczak, *Croatica...*, dz. cyt., s. 202.

³¹ Na podkreślenie zasługuje fakt, że *Małą księżniczkę* Frances Hodgson Burnett w przekładzie Waławy Komarnickiej i z ilustracjami Antoniego Uniechowskiego wznowiło w 2015 roku wydawnictwo Dwie Siostry. Pozycja ta ukazała się w ramach serii *Mistrzowie ilustracji*.

³² Por. A. Wincencjusz-Patyna, *Stacja ilustracja. Polska ilustracja książkowa 1950–1980. Artystyczne kreacje i realizacje*, Wrocław 2008, s. 84.

także fakt, że *Bitwa na Kosowym Polu* jest siódmym jugosłowiańskim utworem dla dzieci i młodzieży wydanym przez Naszą Księgarnię i trzecim, po *Przydrożnym pyle* i *Hajduku Stanko*, którego przekład wyszedł spod pióra Stoberskiego.

Przyglądając się uważniej działalności tłumaczeniowej i publikacyjnej tego tłumacza, można postawić wniosek, że po odnowieniu kontaktów polsko-jugosłowiańskich w połowie lat 50. XX wieku jednym z jego głównych celów stało się propagowanie literatury chorwackiej i serbskiej wśród polskich czytelników, również tych najmłodszych. Stoberski po powrocie w 1949 roku z Jugosławii, w której przebywał od 1945 jako I sekretarz Ambasady PRL w Belgradzie, rozpoczął studia slawistyczne na Uniwersytecie Warszawskim i nawiązał współpracę z licznymi czasopismami³³. Jego pierwsze tłumaczenia ukazały się drukiem w roku 1956. Były to wiersze Desanki Maksimović³⁴ i Tanasija Mladenovicia³⁵, opowiadania Antonija Isakovicia³⁶ oraz opublikowany w piśmie studenckim „Po Prostu” tekst Predraga Palavestry *Płodne lata jugosłowiańskiej literatury. Korespondencja własna*³⁷, w którym autor przedstawia dokonania rodzimych pisarzy, wskazuje i omawia tendencje literackie oraz wymienia nazwiska twórców i tytuły dzieł zasługujących na szczególną uwagę. Wkrótce też sam Stoberski zaczął publikować teksty popularyzatorskie, w których przedstawiał rozwój literatury jugosłowiańskich i omawiał wybrane aspekty współpracy kulturalnej³⁸. Bardzo szybko zwrócił też uwagę na grupę niedorośliwych czytelników, a jego przekłady publikowała nie tylko Nasza Księgarnia, ale także czasopisma dla młodych, takie jak „Orka” czy „Płomyk”.

Polskie wydanie *Bitwy na Kosowym Polu* zostało opracowane na podstawie trzech dwudziestowiecznych serbskich wydań pieśni bohaterskich noszących tytuły: *Lazarica ili Boj na Kosovu*³⁹, *Kosovo. Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu*⁴⁰ i *Antologija*

³³ Por. *Kto jest kim w Polsce 1984. Informator biograficzny*, red. L. Becela i in., Warszawa 1984, s. 921; L.M. Bartelski, *Polscy pisarze współcześni 1939–1991. Leksykon*, Warszawa 1995, s. 395.

³⁴ D. Maksimović, *Żal mi jest człowieka*, przeł. Z. Stoberski, „Przyjaźń” 1956, nr 47, s. 7.

³⁵ T. Mladenović, *Dzwon czasu*, przeł. Z. Stoberski, „Nowa Kultura” 1956, nr 48, s. 1; tenże, *Niezapomnienie*, przeł. Z. Stoberski, „Przegląd Kulturalny” 1956, nr 48, s. 5; tenże, *Młodość jest moim szczęściem*, przeł. Z. Stoberski, „Przyjaźń” 1956, nr 47, s. 7.

³⁶ A. Isaković, *Zajęcza skórka*, przeł. Z. Stoberski, „Nowa Kultura” 1956, nr 40, s. 4–5; tenże, *Po raz trzeci*, „Twórczość” 1956, nr 11, s. 86–101.

³⁷ P. Palavestra, *Płodne lata jugosłowiańskiej literatury. Korespondencja własna*, przeł. Z. Stoberski, „Po Prostu” 1957, nr 7, s. 4.

³⁸ Zob. Z. Stoberski, *Parę słów o rozwoju literatury jugosłowiańskiej*, „Twórczość” 1957, nr 1, s. 157–159; tenże, *Polско-jugosłowiańska współpraca kulturalna i naukowa*, „Trybuna Ludu” 1957, nr 2, s. 173–174; tenże, *Jugosłowiański pisarz emigracyjny*, „Twórczość” 1957, nr 10, s. 241; tenże, *Wymiana Kulturalna Polska-Jugosławia*, „Trybuna Ludu” 1958, nr 152, s. 2; tenże, *Polonica jugosłowiańskie*, „Twórczość” 1958, nr 3, s. 171; tenże, *Na zjeździe literatów jugosłowiańskich*, „Nowa Kultura” 1958, nr 50, s. 8; tenże, *II festiwal poezji jugosłowiańskiej w Rijece*, „Nowa Kultura” 1958, nr 29, s. 12; tenże, *Sukces gościnnych występów Jugosłowiańskiego Teatru Dramatycznego w Polsce*, „Dziennik Ludowy” 1959, nr 119, s. 6.

³⁹ *Лазарица или Бој на Косову. Народна епонеја у 20 песама*, саставио Ср.Ј. Стојковић, Београд 1903 (*Lazarica ili Boj na Kosovu. Narodna epopeja u 20 pesama*, sastavio Sr.J. Stojković, Beograd 1903).

⁴⁰ *Kosovo. Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu*. Epski raspored Stojana Novakovića i drugih, Zagreb 1906.

*narodnih junačkih pesama*⁴¹ oraz uzupełnione o fragmenty, które Stoberski, jak podkreśla w *Posłowie*, „zdobył dzięki pomocy wybitnego poety, znawcy ludowej pieśni serbskiej, Milorada Panicia Surepa”⁴². Pierwsze dwie wymienione wyżej pozycje stanowią próbę zestawienia pieśni kosowskich w epos, o czym polski tłumacz pisze: „Wobec niezwyklego piękna poszczególnych pieśni, pełnych liryzmu a zarazem prawdy historycznej, próbowano wielokrotnie z poszczególnych części tego cyklu zestawić epos na wzór *Iliady*, *Odysei* czy *Kalewali*”⁴³. Przywołuje również słowa Stojana Novakovicia, redaktora zbioru *Kosovo. Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu*, który wskazywał, że pierwszą próbę scalenia pieśni kosowskich podjął Adam Mickiewicz⁴⁴. Kolejność, w jakiej polski poeta omówił je w wykładach w Collège de France, stała się fundamentem połączenia ich w jeden cykl. Serbski badacz, oceniając zasługi Mickiewicza, pisał:

Widać, że wielki polski poeta miał szczęśliwą rękę. W jakieś dwadzieścia lat później, w 1868 roku, Francuz, baron A. d'Avril, do układu Mickiewicza dodał jeszcze trzy pieśni i wszystko to opracował wierszem... Natychmiast po ukazaniu się tej książki zwróciliśmy na nią uwagę. Dostrzegłszy w niej zdrową myśl, poddaliśmy ją poważnym badaniom, zestawiliśmy oryginały według podanej kolejności, poprawiliśmy i uzupełniliśmy je i w ten sposób powstało wydanie serbskie, początkowo w jedenastu, a potem w dwunastu pieśniach⁴⁵.

Podkreślić należy, że wydanie zbioru *Kosovo. Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu* z 1906 roku, na którym opierał się Stoberski, liczyło już czternaście pieśni. Z kolei zbiór *Lazarica ili Boj na Kosovu* opracowany przez Sretena Stojkovicia obejmował aż dwadzieścia obszernych pieśni, z czego niektóre powstały z połączenia dwóch, a nawet trzech krótszych utworów⁴⁶.

Serbska pieśń ludowa w Polsce

Serbska literatura ludowa stosunkowo szybko znalazła się w kręgu zainteresowania polskich tłumaczy. Warto przypomnieć, że pierwszy zbiór pieśni zebranych przez Vuka Stefanovicia Karadžicia, w którym znalazło się sto pieśni lirycznych i sześć epickich, ukazał się drukiem w Wiedniu w 1814 roku, drugi zaś, zawierający sto jeden

⁴¹ *Антологѳја народних јуначких песама*, приред. В. Ђурић, Београд 1954 (*Antologija narodnih junačkih pesama*, prired. V. Đurić, Beograd 1954).

⁴² Z. Stoberski, *Posłowie...*, dz. cyt., s. 138.

⁴³ Tamże, s. 137.

⁴⁴ Szerzej o poglądach Mickiewicza nt. serbskich pieśni ludowych zob. H. Batowski, *Mickiewicz a serbska poezja ludowa*, „Pamiętnik Literacki” 1934, nr 31, s. 29–57.

⁴⁵ Cyt. za: Z. Stoberski, *Posłowie...*, dz. cyt., s. 137.

⁴⁶ Przykład takiego scalenia stanowi m.in. pieśń siedemnasta, powstała z połączenia dwóch pieśni, które w zbiorze *Kosovo. Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu* pod redakcją Novakovicia funkcjonują jako odrębne utwory – *Kosovka djevojka* oraz *Smrt majke Jugovića*. Por. *Kosovo...*, dz. cyt., s. 71–78.

pieśni lirycznych i siedemnaście epickich, rok później⁴⁷. Wkrótce – jak pisał Marian Jakóbiec – „sława tej poezji rozeszła się po całej ówczesnej Europie, docierała nie tylko do Francji i Anglii, ale też do Polski, Czech i Rosji”⁴⁸. Podkreślić należy, że podejmowana w XIX wieku przez Polaków działalność translatorska i popularyzatorska południowosłowiańskiej pieśni ludowej wyznaczyła trwałe kierunki w zakresie badań folklorystycznych, literaturoznawczych, kulturoznawczych, przekładoznawczych, etnograficznych oraz antropologicznych⁴⁹. Listę przekładów na język polski otwiera tłumaczenie *Hasanaginicy* autorstwa Kazimierza Brodzińskiego, które pod tytułem *Żona Asan-Agi*⁵⁰ ukazało się drukiem w 1819 roku na łamach „Pamiętnika Naukowego”. Brodziński przetłumaczył również fragment pieśni *O smerti Kulin-Kapetana*⁵¹ oraz pieśń *Zidanje Skadra*⁵². Kolejne publikacje przekładów pieśni południowosłowiańskich miały miejsce w latach 30. XIX wieku. Tłumaczenia te wsiły spod pióra Augusta Bielowskiego, Konstantego Gaszyńskiego, A.N. Burskiego oraz A. Przeszkodzińskiego⁵³. W tym czasie powstały także przekłady autorstwa Józefa Bohdana Zaleskiego, które doczekały się publikacji dopiero dwadzieścia lat później⁵⁴. W latach 50. XIX wieku na łamach warszawskich i lwowskich czasopism ukazywały się pojedyncze przekłady

⁴⁷ Pierwszy pełny zbiór pieśni ludowych zebranych przez Vuka Stefanovicia Karadžicia ukazał się w dziewięciu tomach w Belgradzie w latach 1891–1902. Zob. M. Jakóbiec, *Wstęp...*, dz. cyt., s. XXVI–XXVII.

⁴⁸ Tamże, s. XXVI.

⁴⁹ Krešimir Georgijević podzielił polską recepcję południowosłowiańskiej literatury ludowej na trzy okresy: 1. od Brodzińskiego do Mickiewicza, 2. Adam Mickiewicz i tłumacze jego okresu; 3. po Mickiewiczu, tj. tłumacze okresu pozytywizmu. Zob. K. Георгијевић, *Српскохрватска народна песма у полској књижевности. Студија из упоредне историје словенских књижевности*, Београд (K. Georgijević, *Srpskohrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti. Studija iz uporedne istorije slovenskih književnosti*, Beograd 1936). Również Milica Jakóbiec-Semkowowa dzieli historię XIX-wiecznej polskiej recepcji serbskich utworów ludowych na trzy fazy, które pokrywają się z następującymi po sobie epokami – klasycyzmem, romantyzmem i pozytywizmem. Zob. M. Jakubjeć-Semkova, *Шта су Пољаци пре сто година знали о српској књижевности?*, [w:] *Сто година полонистике у Србији*, ред., одб. Г. Јовановић, Б. Митриновић, М. Топић, М. Костић-Голубичић, П. Буњак, Београд 1996, s. 169–171 (M. Jakubjeć-Semkova, *Šta su Poljaci pre sto godina znali o srpskoj književnosti?*, [w:] *Sto godina polonistike u Srbiji*, ред., одб. G. Jovanović, B. Mitrinović, M. Topić, M. Kostić-Golubičić, P. Bunjak, Beograd 1996).

⁵⁰ *Żona Asan-Agi*, „Pamiętnik Naukowy” 1819, t. I, s. 27–28.

⁵¹ Polski przekład nosi tytuł *Dwa kruki*. Zob. *Dwa kruki*, „Pamiętnik Warszawski” 1921, t. III, nr 5, s. 235.

⁵² Tłumaczenie zatytułowane *Wybudowanie Skutary* ukazało się drukiem dopiero w 1910 roku dzięki staraniom Aleksandra Łuckiego. Zob. K. Brodziński, *Nieznane poezje*, wydał z rękopisów A. Łucki, Kraków 1910, s. 171–177. Zob. również: M. Jakóbiec-Semkowowa, *Kazimierz Brodziński i słowiańska pieśń ludowa*, Wrocław 1975.

⁵³ Zob. M. Jakóbiec-Semkowowa, *O przekładach epiki południowosłowiańskiej w Polsce w dobie romantyzmu*, „Slavica Wratislaviensia” 1978, t. XIV, s. 66–67.

⁵⁴ Przekłady dziesięciu pieśni epickich ukazały się pod wspólnym tytułem *Rapsody gęślarskie. Car Łazarz czyli bój kosowski* w czwartym tomie zbioru *Poezje*. Zob. J.B. Zaleski, *Poezje*, t. I–IV, Petersburg 1851–1852.

dokonane przez Wiktora Baworskiego oraz Franciszka Edwarda Matejkę⁵⁵. Lata 50. i 60. to również okres, kiedy drukowane były tłumaczenia Romana Zmorskiego, który – jak pisze Milica Jakóbiec-Semkowowa – „zamyka listę romantycznych tłumaczy ludowej poezji serbskiej”⁵⁶. Badaczka podkreśla jednocześnie, że „dorobek przekładów epiki południowosłowiańskiej w Polsce w epoce romantyzmu zamyka się w liczbie 117 tekstów drukowanych, z czego aż 86 wyszło spod pióra Zmorskiego”⁵⁷. Po roku 1863 zainteresowanie polskich tłumaczy i badaczy serbską pieśnią ludową łączyć należy „z coraz wyraźniej ujawniającym się zwrotem od romantycznego entuzjazmu ku etnograficznej eksploracji”⁵⁸. W 1889 roku, a więc w pięćsetną rocznicę bitwy, ukazał się zbiór pieśni przełożonych przez Izzydora Kopernickiego zatytułowany *Pieśni serbskie o Kosowskim boju*⁵⁹ i opatrzony przedmową Teodora Tomasza Jeża.

Dwudziestowieczne dzieje tłumaczeń serbskiej literatury ludowej w Polsce otwiera wznowienie w 1909 roku przekładów Józefa Bohdana Zaleskiego, które wydane zostały pod tytułem *Pieśni gęślarskie serbskie. Car Łazarz, czyli Bój Kossowski*⁶⁰. Kolejne wznowienie tego zbioru miało miejsce w 1936 roku. W 1913 roku Wydawnictwo Ultima Thule opublikowało natomiast drugie wydanie tłumaczenia cyklu kosowskiego autorstwa Romana Zmorskiego zatytułowane *Bój na Kosowem polu (Lazarica): pieśni narodowe serbskie*⁶¹. W 1938 roku, w ramach serii *Biblioteka Jugosłowiańska* redagowanej przez Julija Benešicia, ukazał się tom zatytułowany *Jugosłowiańska poezja ludowa*⁶², w którym znalazły się przekłady sześciu pieśni cyklu kosowskiego przygotowane przez Czesława Jastrzębiec-Kozłowskiego i Antoniego Bogusławskiego. Również w okresie PRL ukazywały się zbiory południowosłowiańskich pieśni ludowych. W 1947 roku kolejny raz wznowiono *Pieśni gęślarskie serbskie. Car Łazarz, czyli Bój Kossowski*. Rok później nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ukazała się opracowana przez Mariana Jakóbca antologia *Jugosłowiańska epika ludowa*⁶³ zawierająca tłumaczenia autorstwa

⁵⁵ Zob. M. Jakóbiec-Semkowowa, *O przekładach epiki...*, dz. cyt., s. 67–68.

⁵⁶ Tamże, s. 68. Tłumaczenia Zmorskiego ukazały się na łamach „Biblioteki Warszawskiej” (1851) oraz w trzech tomach przekładów: *Narodowe pieśni serbskie* (1853), *Królewicz Marko* (1859) oraz *Lazarica. Ustęp z narodowych pieśni serbskich* (1960). W ostatnim zbiorze ukazało się trzynaście tekstów z cyklu kosowskiego.

⁵⁷ Tamże. O działalności translatorskiej Zmorskiego zob. również: tamże, *Roman Zmorski jako znawca i tłumacz ludowej poezji serbskiej*, „Prace Literackie” 1965, nr 7, s. 61–87.

⁵⁸ I. Lis-Wielgosz, „Zbiór ten nie zostanie bezużytecznym w księgarstwie ciężarem”, czyli „Narodowe pieśni serbskie” wybrane i przełożone przez Romana Zmorskiego, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2016, t. 7, cz. 1, s. 170.

⁵⁹ *Pieśni serbskie o Kosowskim boju*, w nowym przekładzie przez Izzydora Kopernickiego, z przedm. T.T. Jeża, Kraków 1889. Warto dodać, że Kopernicki jest również autorem opracowania naukowego poświęconego serbskiej pieśni ludowej. Szerzej na ten temat zob. M. Jakubęc-Semkowowa, *Шта су Пољаци* (M. Jakubęc-Semkovova, *Šta su Poljaci*)..., dz. cyt., s. 169–171.

⁶⁰ *Pieśni gęślarskie serbskie. Car Łazarz, czyli Bój Kossowski*, przeł. B. Zaleski, Warszawa 1909. W wydaniu tym znalazło się dziewięć pieśni.

⁶¹ *Bój na Kosowem polu (Lazarica): pieśni narodowe serbskie*, przeł. R. Zmorski, Kraków, Warszawa 1913.

⁶² *Jugosłowiańska poezja ludowa*, oprac. G. Gesemann, Warszawa 1938.

⁶³ *Jugosłowiańska epika ludowa...*, dz. cyt.

Czesława Jastrzębiec-Kozłowskiego, w tym przekłady czterech pieśni cyklu kosowskiego. W 1967 roku wydany został natomiast zbiór *Perły i kamienie. Wybór serbsko-chorwackiej poezji ludowej*, który opracowała Anna Kamińska⁶⁴. Opublikowano w nim pięć pieśni o wydarzeniach na Kosowym Polu. Podkreślić należy, że utwory te były przez znawców folkloru uważane za najpiękniejsze⁶⁵. Nie dziwi zatem fakt, że wielokrotnie trafiały na warsztat polskich tłumaczy. Żaden z przywołanych wyżej zbiorów nie zawiera jednak tłumaczeń wszystkich pieśni składających się na cykl kosowski.

Opracowanie Zygmunta Stoberskiego jako utwór dla dzieci

Celem Zygmunta Stoberskiego stało się przede wszystkim zaprezentowanie pieśni o Kosowie jako eposu adresowanego do młodych czytelników. Jego adaptacja stanowi kompilację przekładów pieśni, które, jak wspomniano, w języku serbskim ukazały się w trzech zbiorach – w roku 1903, 1906 i 1954. Opracowanie zostało uzupełnione również o fragmenty (m.in. motto i czterowiersz końcowy), które nie pojawiły się w tych wydaniach, a które tłumacz pozyskał od Milorada Panicia Surepa. Całość, podobnie jak w zbiorze *Lazarica ili Boj na Kosovu*, podzielona została na cztery części noszące kolejno tytuły: *Przed bitwą*, *Przygotowania do bitwy*, *Bitwa na Kosowym Polu* oraz *Po bitwie*⁶⁶. Również ilość i kolejność pieśni jest taka sama jak w wydaniu pod redakcją Stojkovicia. Stoberski nie precyzuje jednak, które teksty stanowiły materiał źródłowy. Ich identyfikację uniemożliwiają także zastosowane zabiegi adaptacyjne przystosowujące utwór do możliwości percepcyjnych młodych odbiorców.

Literatura dla dzieci i młodzieży jest pojęciem pojemnym i z wielu względów nieostrym. Nie stanowi ona zbioru zamkniętego, gdyż – jak podkreślał Jerzy Cieślowski – „po pierwsze, wiele z tekstów »nie dla dzieci« było i jest preadresowywane »do dzieci« [...], a po drugie [...] większość tekstów, zwłaszcza natury folklorystycznej, była i jest również »dla dzieci«, ewentualnie dość wcześnie została przez nie przechwycona”⁶⁷. W literaturze przedmiotu najczęściej wskazuje się fakt, że ten rodzaj piśmiennictwa „wyróżnia się zespołem cech zdeterminowanych naturą młodocianego czytelnika”⁶⁸. Zofia Adamczykowa zwraca z kolei uwagę na dwuadresowość czy raczej wieloadresowość tekstów dla dzieci:

Pojęcie kategorii immanentnych, czyli „osobnych”, w literaturze skierowanej do młodych jest w dużym stopniu pojęciem umownym, gdyż większości cech wskazywanych jako specyficzne dla literatury dziecięcej nie brak także w literaturze ogólnej⁶⁹.

⁶⁴ *Perły i kamienie. Wybór serbsko-chorwackiej poezji ludowej*, oprac. A. Kamińska, Warszawa 1967.

⁶⁵ M. Jakóbiec, *Wstęp...*, dz. cyt., s. XL; Z. Stoberski, *Postowie...*, dz. cyt., s. 137.

⁶⁶ W zbiorze pod redakcją Stojkovicia kolejne części noszą tytuły: *Događaji pre kosovskog boja*, *Prispreme za kosovski boj*, *Događaji na Kosovu*, *Posle boja kosovskog*. Por. *Лазаруца или Бој на Косову (Lazarica ili Boj na Kosovu)...*, dz. cyt., s. III–V.

⁶⁷ J. Cieślowski, *Wielka zabawa*, Wrocław 1985, s. 9–10.

⁶⁸ *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971, szp. 1262.

⁶⁹ Z. Adamczykowa, *Literatura „czwarta” – w kręgu zagadnień teoretycznych*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuć, Katowice 2008, s. 29.

Wedle definicji słownikowej mianem tym określane są „utwory literackie odpowiadające zainteresowaniom, możliwościom percepcyjnym i potrzebom poznawczym dzieci”⁷⁰, które cechują: przestępnosc tekstu, dynamizm fabularny i spotęgowana przygodowość, bohater reprezentujący wartości atrakcyjne dla odbiorcy, odwoływanie się do czytelniczej wyobraźni, egzotyka i osobliwość świata przedstawionego, eksponowanie treści etycznych (wyrażna polaryzacja wartości i antywartości) oraz potęgowanie efektów humorystycznych⁷¹. Sposób realizacji przytoczonych kategorii uzależniony jest zaś od wieku odbiorcy, czynników historycznoliterackich i genologicznych. Ważnym wyróżnikiem utworów dedykowanych młodemu czytelnikowi jest także ilustracja, bowiem – jak podkreśla Krystyna Zabawa – „książka dla najmłodszych w zasadzie nie istnieje (czy nie powinna istnieć?) bez ilustracji”⁷². Aby polskie wydanie *Bitwy na Kosowym Polu* spełniało kryteria stawiane tekstom dla odbiorców dziecięcych, tłumacz oraz wydawca musieli odpowiednio dostosować utwór. Ich działania dostrzegalne są bezpośrednio na płaszczyźnie tekstu – dotyczą zarówno decyzji translatorskich, jak i strony wizualnej utworu, a także ujawniają się w towarzyszącym mu aparacie naukowym.

Marian Jakóbiec, pisząc o formach wierszowych jugosłowiańskiego eposu bohater-skiego, zauważył, że „trudno określić, jak wyglądały one w dniach narodzin tej epiki”⁷³. Do czasów, gdy pieśni te zaczęły być drukowane, a następnie tłumaczone na języki obce, zachował się nierymowany dziesięciozłogłowiec, tzw. *deseterac*, który „jest w większości pięciostopowym trochejem z cezurą po pierwszych czterech zgłoskach”⁷⁴. Stoberski, zgodnie z tradycją wcześniejszych przekładów, wiersz ten odtworzył za pomocą dziewięciozłogłowca. Jednak jego tłumaczenie oprócz części wierszowanej obejmuje także prozę, którą przełożone zostały opisowe fragmenty epepei. Tłumacz decyzję tę uzasadnił chęcią ułatwienia odbiorcom lektury tego pięknego, ale trudnego tekstu. Przyjęte przez niego stanowisko wydaje się również potwierdzać tezę Ryszarda Waksmund, „że dla młodego czytelnika autor, pochodzenie czy oryginalność utworu nie ma żadnego znaczenia – liczy się tylko treść”⁷⁵.

Troska o możliwości percepcyjne dzieci wpłynęła również na inne decyzje tłumacza. Badacze przekładu wielokrotnie podkreślają znaczenie cech odbiorcy, które tłumacze powinni mieć na uwadze podczas procesu przekładu. Roman Lewicki ujmuje je w trzy grupy: wiedza uprzednia, poglądy i system wartości oraz ograniczony

⁷⁰ C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 95.

⁷¹ Por. *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław-Warszawa-Kraków 2002, s. 224; W. Krzemińska, *Literatura dla dzieci i młodzieży. Zarys dziejów*, Warszawa 1963, s. 8–9; J. Paclawski, M. Kątny, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, Kielce 1995, s. 76; Z. Adamczykowa, *Literatura „czwarta”...*, dz. cyt., s. 29.

⁷² K. Zabawa, *Rozpoczęta opowieść. Polska literatura dziecięca po 1989 roku wobec kultury współczesnej*, Kraków 2013, s. 44.

⁷³ M. Jakóbiec, *Wstęp...*, dz. cyt., s. XLIX.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ R. Waksmund, *Nie tylko Robinson, czyli o oświeceniowej literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987, s. 9–10.

bilingwizm i biculturyzm⁷⁶. Z kolei Edyta Manasterska-Wiącek zwraca uwagę, że „o ile specyfika odbiorcy należącego do określonej kultury jest niezaprzeczalna, o tyle różnice te w przypadku dziecka mają zupełnie inną naturę”⁷⁷. Odbiorca dziecięcy przystępuje przecież do lektury tekstu z zasobem wiedzy znacznie ograniczonym w stosunku do czytelnika dorosłego. To, czy tłumaczenie będzie dla niego zrozumiałe czy też nie, zależy od właściwej oceny przez tłumacza owej wiedzy. W przypadku adaptacji Zygmunta Stoberskiego kwestia ta jest szczególnie istotna, gdyż w pieśniach, które wzięły na warsztat, pojawia się wiele określeń nacechowanych kulturowo, będących często zapożyczeniami z języka tureckiego, arabskiego czy perskiego. W polskiej wersji pojawiają się najczęściej w oryginalnej formie, co należy łączyć z chęcią ukazania lokalnego kolorytu utworu. Tego typu forenizacja utrudnia jednak lekturę eposu młodym czytelnikom. Aby uczynić adaptację bardziej przyjazną dzieciom, Stoberski zamieścił na końcu opracowania część zatytułowaną *Objaśnienia*, w której podaje znaczenie słów trudnych i niezrozumiałych. Oswojeniu obcości kulturowej mają także sprzyjać zastosowane przez tłumacza uproszczenia w transkrypcji wybranych nazw własnych. Obecna w serbskich nazwiskach końcówka *-ić* została zastąpiona przez bliższe polskiemu czytelnikowi zakończenie *-icz* (np. Brankowicz zamiast Branković). Litera *v* została natomiast zastąpiona przez *w* (np. Wuk zamiast Vuk). Warto podkreślić, że te decyzje translatorskie są też po trosze podyktowane tradycją – uproszczenia w transkrypcji nazw własnych pojawiają się bowiem we wcześniejszych przekładach autorstwa Józefa Bohdana Zaleskiego, Antoniego Bogusławskiego i Czesława Jastrzębiec-Kozłowskiiego.

Tekstowi tłumaczenia towarzyszą ilustracje Antoniego Uniechowskiego, „ilustratora-institucji”⁷⁸, o pracach którego Anita Wincencjusz-Patyna pisze:

Talent doskonałego rysownika, świetnego obserwatora i satyryka w połączeniu z niebywałą erudycją, znawstwem dawnych epok, zwłaszcza ich obyczajów, kostiumów i detalu historycznego sprawiał, że jego ilustracje [...] stworzyły barwne, pełne życia sceny [...] zaludnione intrygującymi bohaterami⁷⁹.

Bitwę na Kosowym Polu artysta ozdobił sporą ilością rysunków, często niewielkich rozmiarów, o charakterze winiet i finalików, oraz całostronicowymi barwnymi ilustracjami. Jego rysunki są lekkie i subtelne, „sprawiają wrażenie, jakby powstały z niezwykłą łatwością, mimochodem”⁸⁰. Wyróżnia je jednak kompletność przedstawienia, precyzyjność i drobiazgowość. Elementy i postaci ukazane zarówno na rysunkach, jak i ilustracjach wywołują skojarzenie z kulturą serbską oraz przywołują klimat przedstawionych w tekście czasów. Prace Uniechowskiego nie tylko ozdabiają polskie wydanie eposu, ale dzięki swej czytelności i sugestywności uławiają młodemu czytelnikowi

⁷⁶ Por. R. Lewicki, *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin 2017.

⁷⁷ E. Manasterska-Wiącek, *O wyzwaniach, przed jakimi staje tłumacz literatury dla dzieci*, „Między Oryginałem a Przekładem” 2021, nr 1 (51), s. 69.

⁷⁸ A. Wincencjusz-Patyna, *Stacja ilustracja...*, dz. cyt., s. 84.

⁷⁹ Tamże, s. 85.

⁸⁰ Tamże, s. 87.

jego odbiór. Pełnią funkcję interpretacyjną, poznawczą, a także edukacyjną, estetyczną i emocjonalną⁸¹. W pełni spełniają zatem sformułowane przez Alicję Baluch zadania ilustracji w tekście dla dzieci, która – jak czytamy: „musi na każdym poziomie edukacyjnym ułatwiać jego zrozumienie, wzbogacać przeżycia związane z lekturą, a także wprowadzać dziecko w świat sztuki malarskiej”⁸².

Kolejny zastosowany przez Stoberskiego zabieg, który miał na celu ułatwienie młodym odbiorcom lektury i zrozumienia tekstu eposu, nie ma związku z procesem przekładu, ale uwidacznia się w *Posłowie*. W jego końcowej części tłumacz porusza kwestię autentyczności wydarzeń i bohaterów cyklu kosowskiego. Starając się zaspokoić ciekawość czytelników, podkreśla, że „[...] główne postacie i wydarzenia *Bitwy na Kosowym Polu* są przeważnie autentyczne, historycznie prawdziwe. Przeważnie – bo niektórych postaci historycy nie znają albo też w rzeczywistości odgrywały one inną rolę niż ta, którą im lud narzucił”⁸³. Po tym krótkim wyjaśnieniu Stoberski przedstawia sylwetki wybranych postaci, m.in. księcia Lazara, księżnej Milicy, królewicza Marka, Murada I oraz jego synów. Powołuje się przy tym na dawne podania historyczne oraz cytuje fragment powstałej w 1431 roku biografii despoty Stefana Lazarewicia pióra Konstantyna Filozofa.

Pisząc o *Posłowie*, trzeba także podkreślić, że Stoberski chętnie przywołuje w nim spostrzeżenia Adama Mickiewicza sformułowane w wykładach w Collège de France, co odczytać można jako swego rodzaju zabieg promocyjny, mający na celu zachęcenie odbiorców do lektury. Mimo wielu cennych informacji pojawiających się w tej części ma ona charakter skrótowy, powierzchowny i pozbawiona jest znamion naukowości. Stoberski pisze w niej wprawdzie o dziejach serbskich pieśni ludowych i ich obecności w Polsce, ale dokonuje tego w sposób pobieżny, na zasadzie wyliczeń, nie podając przy tym precyzyjnych danych wydawniczych. Z kolei pojawiające się w tekście nieliczne cytaty nie zostały opatrzone przypisami ze wskazanym źródłem bibliograficznym. Tylko w jednym miejscu pojawia się odsyłacz do *Dzieł* Adama Mickiewicza. *Posłowie* Stoberskiego liczy zaledwie sześć stron i w porównaniu z obszernymi, solidnie opracowanymi, naukowymi wstępami autorstwa Gerharda Gesemanna i Mariana Jakóbca, które towarzyszą antologiom jugosłowiańskich pieśni ludowych z roku 1938 i 1948, od razu widać, że odbiorca projektowany zbioru wydanego przez Naszą Księgarnię był zupełnie inny.

***Bitwa na Kosowym Polu* na tle polskiej prozy historycznej dla dzieci**

Krystyna Zabawa podkreśla, że literatura, obok dzieł plastycznych, filmowych i teatralnych, jest jednym z najbardziej atrakcyjnych sposobów wprowadzania młodego odbiorcy w dzieje⁸⁴. Do roku 1989 utwory zawierające wątki historyczne cieszyły się

---

⁸¹ Odwołuję się tu do klasyfikacji Alicji Baluch. Zob. A. Baluch, *Od ludus do agora. Rozważania o książkach dla dzieci i młodzieży i o sposobach lektury, które wiodą od zabawy do poważnej rozmowy o literaturze*, Kraków 2003, s. 22–27.

⁸² Tamże, s. 22.

⁸³ Z. Stoberski, *Posłowie...*, dz. cyt., s. 138–139.

⁸⁴ Por. K. Zabawa, *Literatura dla dzieci w kontekstach edukacyjnych*, Kraków 2017, s. 64.

w Polsce sporym zainteresowaniem młodych czytelników. Bogata była również oferta, z której mogli wybierać. Gatunkiem, po który twórcy i odbiorcy sięgali najchętniej, była powieść. W rozwoju tej formy w okresie PRL badacze wyróżniają trzy etapy, które obejmują kolejno lata: 1945–1948, 1949–1956 i okres po roku 1956⁸⁵. Bujny rozkwit powieści historycznej dla dzieci nastąpił w drugiej połowie lat 50. i w latach 60.⁸⁶, co zbiega się w czasie z publikacją przez Naszą Księgarnię *Bitwy na Kosowym Polu*. Utwór ten, co warto podkreślić, oparty jest na zbliżonym schemacie fabularnym. Jego treść osnuta jest na kanwie wydarzeń prawdziwych, doniosłych pod względem historycznym, a losy postaci autentycznych splatają się z perypetiami bohaterów fikcyjnych. Ponadto bohaterowie cyklu kosowskiego pretendują do miana postaci modelowych, które mogą stanowić dla młodych czytelników wzór postępowania – wypełniają powinności patriotyczne, są wyczuleni na krzywdę oraz cechuje ich altruizm i poczucie sprawiedliwości⁸⁷. Od czasów najdawniejszych utwory o tematyce historycznej były bardzo silnie związane z wychowaniem, o czym Joanna Papuzińska pisze:

Wychowanie bowiem, jako wprowadzenie młodego osobnika w dorobek kulturowy danej społeczności, w znacznym stopniu odwołuje się do przeszłości i z niej czerpie wartości, które winny być wykorzystywane przez przyszłość. Bez względu na to, jak bardzo wychowanie będzie nastawione na przyszłość, zawsze musi ono nawiązywać do przeszłości i opierać się na niej⁸⁸.

---

⁸⁵ Por. S. Frycie, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, t. 1. *Proza*, Warszawa 1978; H. Skrobiszewska, *Książki naszych dzieci, czyli o literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1971; K. Surowiec, *Powieści historyczne dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1980*, Rzeszów 1987; G. Skotnicka, *Barwy przeszłości. O powieściach historycznych dla dzieci i młodzieży 1939–1989*, Gdańsk 2008. Od roku 1956 na gruncie polskiej powieści historycznej dla dzieci i młodzieży zachodzą widoczne zmiany, o których Gertruda Skotnicka pisze: „Polegały one nie tylko na znacznym wzroście ilościowym, ale także na stopniowym odchodzeniu od schematyzmu poprzedniego okresu, ku coraz większej swobodzie w doborze tematyki, coraz większych możliwościach wyrażenia przez pisarzy własnych, autentycznych poglądów na zjawiska i procesy dziejowe, tworzenia postaci wyzwolonych spod narzuconych w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych przesłańek ideologicznych”; G. Skotnicka, *Barwy przeszłości...*, dz. cyt., s. 93.

⁸⁶ Por. K. Surowiec, *Powieści historyczne...*, dz. cyt., s. 170. Badacz w ramach powieści historycznych dla dzieci wyróżnił pięć grup: powieści o historii, powieści ilustrujące historię, utwory na tle historii, powieści quasi-historyczne oraz powieści odwołujące się do historii. Szerzej na ten temat zob. tamże, s. 20–22.

⁸⁷ Por. K. Zabawa, *Literatura dla dzieci...*, dz. cyt., s. 67; K. Surowiec, *Powieści historyczne...*, dz. cyt., s. 78–79.

⁸⁸ J. Papuzińska, *Literatura historyczna*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży w procesie wychowania*, red. A. Przeclawska, Warszawa 1978, s. 114. Znaczenie dydaktyzmu w prozie historycznej dla dzieci i młodzieży podkreślają również Barbara Pytlos i Małgorzata Gwadera: „Polskim utworom historycznym niemal zawsze przypadała rola edukacyjna. Tak to wynikało z meandrów naszych dziejów. Zatem powieść historyczna miała w młodych czytelnikach umacniać świadomość narodową, zastępować lekcje historii i kształtować postawy patriotyczne”; B. Pytlos, M. Gwadera, *Przemiany powieści historycznej dla młodzieży w latach 1945–1980*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży*, t. 4, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuc, Katowice 2014, s. 99. Por. też *Słownik literatury dziecięcej...*, dz. cyt., s. 317.

Badaczka podkreśla też, że dostrzegalny na przełomie lat 50. i 60. XX wieku wzrost zainteresowania tematyką historyczną wśród autorów tworzących dla dzieci i młodzieży pobudzony został przez obchody tysiąclecia państwa polskiego⁸⁹. Szczególnym powodzeniem cieszyło się średniowiecze. Na podstawie dokonanego przez Kazimierza Surowca przeglądu tematów podejmowanych w powieściach historycznych dla dzieci w latach 1945–1980 można stwierdzić, że największa ilość utworów traktowała o czasach Piastów i Jagiellonów⁹⁰. Popularne były m.in. utwory Karola Bunscha składające się na cykl *Powieści piastowskie*, które „figurowały w wykazach lektur szkolnych przez całe trzydziestolecie jako lektura uzupełniająca dla wszystkich typów szkół”⁹¹, oraz teksty koncentrujące się na walkach z Krzyżakami Franciszka Fenikowskiego i Bolesława Mrówczyńskiego⁹². Serbski epos ukazuje ten sam okres dziejowy oraz typ bohatera – rycerza, który w utworach osadzonych w średniowieczu jest zazwyczaj postacią pierwszoplanową, ale „w strukturach fabularnych powieści dla młodzieży wyeksponowany został dopiero po przełomie październikowym, ponieważ etos rycerski zawierał wiele składników stanowiących zaprzeczenie programu socjalistycznego wychowania młodzieży i niemieszczących się w poetyce literatury zaangażowanej klasowo”⁹³. Prezentacja rycerskich czynów, heroizmu i męstwa sprawia, że *Bitwa na Kosowym Polu* zorientowana jest przede wszystkim na „chłopięczy” odbiór⁹⁴. Składniki etosu rycerskiego, takie jak odwaga, bohaterstwo, honor, wytrwałość, siła czy zręczność po dzień dzisiejszy występują w kreacjach wielu postaci chłopięcych. Serbskiemu eposowi blisko również do cieszących się w Polsce w latach 50. i 60. XX wieku pisanych wierszem tekstów narracyjnych, które chętnie adaptowane były na słuchowiska radiowe i przedstawienia telewizyjne⁹⁵. Ich przykładem są m.in. wielokrotnie wznawiane książki *Flisak i Przydróżka* Hanny Januszewskiej i *Opowieści dawnej treści* Anne Świrszczyńskiej.

⁸⁹ Efektem tego wzrostu są także liczne w tamtym czasie wznowienia klasyki polskiej i obcej (W. Scott, A. Dumas, W. Przyborowski, A. Domańska). J. Papuzińska, *Literatura historyczna...*, dz. cyt., s. 120.

⁹⁰ Zob. K. Surowiec, *Powieści historyczne...*, dz. cyt., s. 104–144.

⁹¹ B. Pytlos, M. Gwadera, *Przemiany powieści historycznej...*, dz. cyt., s. 110.

⁹² Podkreślić należy, że podejmowanie tematów osadzonych w głębokiej historii było dla twórców swego rodzaju bezpiecznym wyborem. Z kolei tematyka związana z dziejami dynastii Piastów odpowiadała „potrzebom chwili”, bowiem walki o ukonstytuowanie państwowości toczyły się w tym czasie z Niemcami – wrogiem numer jeden narodu polskiego w okresie PRL.

⁹³ G. Skotnicka, *Barwy przeszłości...*, dz. cyt., s. 239.

⁹⁴ Odwołuję się tu do rozważań Grzegorza Leszczyńskiego, który podkreśla, że książki dla chłopców nie istnieją jako zjawisko edytorskie, ale „jedynie jako pragmatyka odbioru, swoisty »styl odbioru« utworów literackich. [...] Przyjęcie tego rodzaju rozróżnienia opartego na przekonaniu, że sposób odczytania utworu narzuca jego pragmatyka: konstrukcja podmiotu mówiącego, sposób kreacji świata przedstawionego, kreacja bohatera, język, pozwala na dwubiegunową, dychotomiczną polaryzację utworów literackich stosownie do ich charakteru i narzucanych przezeń ról odbiorczych”; G. Leszczyński, *Książki pierwsze. Książki ostatnie? Literatura dla dzieci i młodzieży wobec wyzwań nowoczesności*, Warszawa 2012, s. 113.

⁹⁵ Por. Zabawa, *Literatura dla dzieci...*, dz. cyt., s. 68.

Podsumowanie

Udział utworów dla dzieci i młodzieży jugosłowiańskich twórców w procesie przekładowym i wydawniczym w okresie PRL był w porównaniu z innymi literaturami obcymi niewielki⁹⁶. Konflikt na linii Stalin–Tito sprawił, że w pierwszej powojennej dekadzie teksty te były w polskiej przestrzeni czytelniczej zupełnie niedostępne. Sytuacja zaczęła ulegać stopniowej poprawie wraz z normalizacją stosunków między obydwojoma krajami w roku 1956. Największe zasługi dla popularyzacji jugosłowiańskiej literatury dla najmłodszych w Polsce miała Nasza Księgarnia, która do 1989 roku wydała największą ilość przekładów z języka serbsko-chorwackiego. Nikłą obecność tej literatury na naszym rynku wydawniczym łączyć należy także z niewielkim zainteresowaniem samych tłumaczy tym rodzajem piśmiennictwa. Wśród osób regularnie przekładających utwory twórców pochodzących z Chorwacji, Bośni i Hercegowiny oraz Serbii trudno wskazać kogoś specjalizującego się wyłącznie w tekstach dla dzieci. Literatura ta w okresie PRL lokowała się na marginesie działalności przekładowej⁹⁷, co zaowocowało także brakiem spójnej polityki tłumaczeń i profesjonalnej krytyki literackiej, chaotycznością oraz przypadkowością doboru tytułów do przekładu i publikacji. Bogumiła Staniów, pisząc o tłumaczeniach obcych tekstów dla dzieci wydanych w Polsce w latach 1945–1989, podkreśla jednak, że „choć przekładanie literatury dla dzieci postrzegano – jak wszędzie – za zajęcie nieco gorszego sortu, to ocena tego okresu na pewno jest pozytywna”⁹⁸. Badaczka zauważa też, że „kontrola państwa paradoksalnie przyczyniła się do niezłej jakości przekładów”⁹⁹. *Bitwa na Kosowym Polu* z pewnością wyróżnia się spośród innych tekstów wydanych przez Naszą Księgarnię. Zygmunt Stoberski podjął się zadania niełatwego – dostosowania eposu ludowego do możliwości percepcyjnych młodych odbiorców. Dzięki zabiegom adaptacyjnym oraz wzbogaceniu tekstu o ciekawą szatę graficzną powstał utwór nietuzinkowy, który miał pokazywać piękno i wielowymiarowość serbskiej kultury, przybliżać ją i ułatwiać jej zrozumienie oraz wprowadzać czytelników dziecięcych w arkania literatury dorosłej i zachęcać do poznawania spuścizny literackiej Serbów.

Bibliografia

Adamczykowa Z., *Literatura „czwarta” – w kręgu zagadnień teoretycznych*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuć, Katowice 2008, s. 13–43.

Baluch A., *Od ludus do agora. Rozważania o książkach dla dzieci i młodzieży i o sposobach lektury, które wiodą od zabawy do poważnej rozmowy o literaturze*, Kraków 2003.

⁹⁶ Por. B. Staniów, *Przekłady z literatur obcych w latach 1945–1989*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (1945–1989)*, t. 3, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuć, Katowice 2013, s. 161.

⁹⁷ Sytuacja, niestety, nie zmieniła się po roku 1989. Szerzej na ten temat zob. M. Ślawska, *Trzydzieści lat nieobecności. Chorwacka książka dla dzieci w Polsce (1990–2020)*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2022, nr 12, s. 1–28.

⁹⁸ B. Staniów, *Przekłady z literatur obcych...*, dz. cyt., s. 164.

⁹⁹ Tamże.

- Базић Ј., *Улога косовског мита у обликовању националног идентитета*, „Српска политичка мисао” 2012, бр. 4, с. 253–271 (Bazić J., *Uloga kosovskog mita u oblikovanju nacionalnog identiteta*, „Srpska politička misao” 2012, br. 4, s. 253–271).
- Bitwa na Kosowym Polu*, spolszczył i oprac. Z. Stoberski, il. A. Uniechowski, Warszawa 1962.
- Сјећликовски Ј., *Wielka zabawa*, Wrocław 1985.
- Сзанајска І., Лећны Ј., *Bitwa na Kosowym Polu 1389*, Poznań 2015.
- Ћирлић В., *Literatura jugosławińska w Polsce Ludowej. Przegląd informacyjno-bibliograficzny*, „Księgarz” 1965, nr 4, s. 1–15.
- Ћоловић І., *Balkany – terror kultury. Wybór esejów*, przeł. M. Petryńska, Wołowiec 2014.
- Дабровска-Партыка М., *Południowosłowińskie awangardy wobec struktury narodowego mitu*, [w:] тејже, *Literatura pogranicza, pogranicza literatury*, Kraków [cop. 2004], s. 167–177.
- Десzczуński М.Р., *Wykluczenie Komunistycznej Partii Jugosławii z Biura Informacyjnego Patrii Komunistycznych i Robotniczych*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1993, nr XXVIII, s. 109–133.
- Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971.
- Грыце S., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, t. 1: *Proza*, Warszawa 1978.
- Георгијевић К., *Српскохрватска народна песма у польској књижевности. Студија из упоредне историје словенских књижевности*, Београд 1936 (Georgijević K., *Srpskohrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti. Studija iz uporedne istorije slovenskih književnosti*, Beograd 1936).
- Хофман І., *Југословени на студијам у Польској и Резолуција Информбироа 1948.*, „Архив” 2004, бр. 1, с. 119–128 (Hofman I., *Jugosloveni na studijama u Poljskoj i Rezolucija Informbiroa 1948.*, „Arhiv” 2004, br. 1, s. 119–128).
- Јакóбиеc М., *Wstęp*, [w:] *Jugosławińska epika ludowa*, wyb. i oprac. M. Jakóbiec, przeł. C. Jastrzębiec-Kozłowski, Wrocław 1948, s. I–LXVI.
- Јакóбиеc-Semkowowa М., *Kazimierz Brodziński i słowińska pieśń ludowa*, Wrocław 1975.
- Јакóбиеc-Semkowowa М., *O przekładach epiki południowosłowińskiej w Polsce w dobie romantyzmu*, „Slavica Wratislaviensia” 1978, t. XIV, s. 65–84.
- Јакóбиеc-Semkowowa М., *Roman Zmorski jako znawca i tłumacz ludowej poezji serbskiej*, „Prace Literackie” 1965, nr 7, s. 61–87.
- Јакубец-Семковова М., *Шта су Пољаци пре сто година знали о српској књижевности?*, [w:] *Сто година полонистике у Србији*, ред., одб. Г. Јовановић, В. Митриновић, М. Топић, М. Костић-Голубичић, П. Буњак, Београд 1996, с. 169–175 (Jakubiec-Semkovova M., *Šta su Poljaci pre sto godina znali o srpskoj književnosti?*, [w:] *Sto godina polonistike u Srbiji*, red., odb. G. Jovanović, V. Mitrinović, M. Topić, M. Kostić-Golubičić, P. Bunjak, Beograd 1996).
- Kosovo. Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu*, epski raspored Stojana Novakovića i drugih, Zagreb 1906.
- Kosowe Pole. 28 czerwca 1389 r.*, „Bitwy Świata” 2007, nr 12, s. 1–16.
- Крземиńska W., *Literatura dla dzieci i młodzieży. Zarys dziejów*, Warszawa 1963.
- Куписiewicz С., Куписiewicz М., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
- Лазарица или Бој на Косову. Народна епонеја у 20 песама*, саставио Ср.Ј. Стојковић, Београд 1903 (*Lazarica ili Boj na Kosovu. Narodna epopeja u 20 pesama*, sastavio Sr.J. Stojković, Beograd 1903).

- Leszczyński G., *Książki pierwsze – książki ostatnie? Literatura dla dzieci i młodzieży wobec wyzwania nowoczesności*, Warszawa 2012.
- Lewicki R., *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin 2017.
- Lis-Wielgosz I., „Zbiór ten nie zostanie bezużytecznym w księgarstwie ciężarem”, czyli „Narodowe pieśni serbskie” wybrane i przełożone przez Romana Zmorskiego, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2016, t. 7, cz. 1, s. 165–182.
- Mańczak L., *Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce w latach 1944–1989*, Katowice 2013.
- Manasterska-Wiącek E., *O wyzwaniach, przed jakimi staje tłumacz literatury dla dzieci*, „Między Oryginałem a Przekładem” 2021, nr 1 (51), s. 67–85.
- Paćłowski J., Kątny M., *Literatura dla dzieci i młodzieży*, Kielce 1995.
- Papuzińska J., *Literatura historyczna*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży w procesie wychowania*, red. A. Przećławska, Warszawa 1978, s. 114–125.
- Половина Н., *Јунаци српске средњовековне прошлости у романима Слободана Станишића: идентитет и идеологија*, „Детињство” 2018, бр. 1, s. 55–63 (Polovina N., *Junaci srpske srednjovekovne prošlosti u romanima Slobodana Stanišića: identitet i ideologija*, „Detinjstvo” 2018, br. 1, s. 55–63).
- Polovina N., *Srednjovekovne teme u srpskoj književnosti za decu: zaborav i sećanje kao instrumenti ideologije*, „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2022, t. XXVIII, s. 107–115.
- Pytlos B., Gwadera M., *Przemiany powieści historycznej dla młodzieży w latach 1945–1980*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży*, t. 4, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuż, Katowice 2014, s. 98–115.
- Rekść M., *Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii*, Łódź 2013.
- Sielska Z., *Bitwa na Kosowym Polu jako mit kształtujący tożsamość serbską*, [w:] *Poetyki czasu, miejsca i pamięci*, red. W. Olkusz, B. Szymczak-Maciejczyk, Wrocław 2020, s. 191–207.
- Skotnicka G., *Barwy przeszłości. O powieściach historycznych dla dzieci i młodzieży 1939–1989*, Gdańsk 2008.
- Skrobiszewska H., *Książki naszych dzieci, czyli o literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1971.
- Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 2002.
- Staniów B., *Przekłady z literatur obcych w latach 1945–1989*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (1945–1989)*, t. 3, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuż, Katowice 2013, s. 149–165.
- Stoberski Z., *Posłowie*, [w:] *Bitwa na Kosowym Polu*, spolszczył i oprac. Z. Stoberski, il. A. Uniechowski, Warszawa 1962, s. 135–140.
- Surowiec K., *Powieści historyczne dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1980*, Rzeszów 1987.
- Waxmund R., *Nie tylko Robinson, czyli o oświeceniowej literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987.
- Wincencjusz-Patyna A., *Stacja ilustracja. Polska ilustracja książkowa 1950–1980. Artystyczne reakcje i realizacje*, Wrocław 2008.
- Zabawa K., *Literatura dla dzieci w kontekstach edukacyjnych*, Kraków 2017.
- Zabawa K., *Rozpoczęta opowieść. Polska literatura dziecięca po 1989 roku wobec kultury współczesnej*, Kraków 2013.

Zieliński B., *Kosowo w serbskiej kulturze i tradycji (na szerszym tle problemu kosowskiego w świecie współczesnym)*, [w:] *Język, literatura i kultura Słowian dawniej i dziś – III. Litteraria*, red. B. Zieliński, Poznań 2001, s. 15–48.

Zieliński B., *Serbska powieść historyczna. Studia nad źródłami, ideami i kierunkami rozwoju*, Poznań 1998.

The Battle of Kosovo and an attempt at presenting it to Polish young readers

Abstract

This article is devoted to the Polish edition of a collection of Serbian folk songs, which was published in 1962 by the Polish publishing house Nasza Księgarnia under the title *Bitwa na Kosowym Polu* (The Battle of Kosovo). It is the first and only complete edition of the songs of the Kosovo cycle in Polish, translated for young readers by Zygmunt Stoberski, an outstanding translator and promoter of Serbian literature in Poland. The article is divided into several parts. In the first one, attention is focused on the battle itself, which took place in 1389, the folk songs commemorating this event and the importance of the Kosovo myth. In the second part, the focus is on the fascination with the Serbian Middle Ages in Serbian literature for children and youth. In the following parts, Polish-Serbian literary contacts after World War II and the history of translations of texts for children, the translation and popularization activities of Zygmunt Stoberski, and the reception of Serbian folk song in Poland were reviewed. The main purpose of the article was to show how the translator and the publishing house Nasza Księgarnia adapted the Serbian epic to the perceptual abilities of young readers. It also shows how *Bitwa na Kosowym Polu* can be seen against the background of Polish historical prose for children, which was written in the 1950s and 1960s.

Słowa kluczowe: *Bitwa na Kosowym Polu*, mit kosowski, literatura dla dzieci i młodzieży, Zygmunt Stoberski, przekład, adaptacja

Keywords: *Bitwa na Kosowym Polu*, the Kosovo myth, literature for children and youth, Zygmunt Stoberski, translation, adaptation